

QARABAĞ ƏRAZISİNDƏ TƏBİİ-ANTROPOGEN LANDŞAFTLARIN TORPAQ-SU MÜHİTİNİN BƏRPA EDİLMƏSİNDƏ BIOMÜXTƏLİFLİYİN ROLU

Coşqun Məmmədov*, Hüseyn Mustafabəyli

AMEA-nın Şəki Regional Elmi Mərkəzi

Qarabağ ərazisindəki işğal nəticəsində pozulmuş landşaftların torpaq və su mühitinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi günümüzün ən aktual məsələlərindən biridir. Bu məqsədlə aparılan elmi tədqiqat işləri çərçivəsində vacib problemlərdən biri ərazinin biomüxtəlifliyini bərpa etmək və qonşu bölgələr hesabına daha da zənginləşdirməkdən ibarətdir. 2021-2025-ci illərdə AMEA ŞREM-in Bitkilərin genofondu və biomüxtəlifliyi və Landşaftşünaslıq şöbələri tərəfindən Qarabağın landşaft xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi planlaşdırılmışdır. Bununla əlaqədar olaraq ərazidəki çay dərələrinin gilli, qumlu, vulkanik və filizli süxurları, torpaq növləri, müxtəlif növ ağac, kol, ot bitkilərinin yayılması öyrəniləcəkdir.

Fotoşəkillər, vizual əlamətlər, faktiki materiallar və analiz məlumatlarının toplanması nəticəsində Qarabağ ərazisi landşaftlarının ən qısa müddətdə öyrənilməsi və bərpaedilmə yollarının müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Qarabağ bölgəsində səhrələşmə proseslərinin xarakteri, bu prosesə aid olan fiziki-coğrafi və ekoloji əlamətlərin izlənməsi Aran Qarabağ (Ağdam-Füzuli) və eləcə də Cəbrayıl və Zəngilan rayonları ərazisində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Quru iqlim şəraitində suvarılmayan torpaqlardan səmərəsiz istifadə nəticəsində əkin sahələri və otlaqlarda bioloji məhsuldarlığın azalması bu ərazilər üçün səciyyəvidir. Meşə və kolluqların tamamilən qırılması bir çox hallarda torpaq qatının nazıllığı və strukturunun boşalması, bitki kütləsinin və növ sayının azalması, külək eroziyasının şiddətlənməsi və s. nəticəsində təbii-antropogen landşaft ekosisteminin tam dağılmasına səbəb olmuşdur.

Yuxarıda göstərilən fiziki-coğrafi və ekoloji şəraiti nəzərə alaraq və Qarabağ ərazisində aşağıda adları göstərilən bitkilərin landşaft strukturlarında yerləşdirilərək uyğun sahələrdə məskunlaşdırılmasına ehtiyac olduğunu qəbul edərək, Qarabağ ərazisinin orta (d.s.1000-2000 m) və alçaq dağ (d.s. 500-1000 m) landşaftlarında və quru-çöl yüksəkliklərində (d.s. 200-500 m) pozulmuş bitki örtüyünün bərpasında aşağıdakı qaydada müxtəlif tipli ağac bitkilərinin artırılması təşəbbüsümüzün məqsəduyğun hesab edilir:

1. Qarabağın dağ meşələrində palıd ağacı populyasiyasının 40%-ə qədər artırılması, yeni ərazilərdə palıd meşələrinin salınması;

2. Qarabağın dağ çaylarının terraslarında Şəkidəki qara şam meşələrinə oxşar meşəliklərin Köndələnçay, Oxçuçay, Bəsitçay, Bərgüşadçay, Həkəri, Qarqarçay, Xaçınçay ərazilərində salınması (d.s. 700-1100 m arası hündürlüklərdə);

3. Bozqırışan güney dağ yamaclarında Eldar şamı, Şərq palıdı növlərinin əkilməsi (Cəbrayıl və Zəngilan rayonları, d.s. 400-900 m hündürlüklərdə);

4. Şümşad və fındıq bitkilərinin Tərtər, Ağdam rayonlarında və Qubadlı rayonununun şərq dağ yamaclarında artırılması (d.s. 500-800 m hündürlüklərdə);

5. Aran Qarabağ ərazisində (Zəngilan, Cəbrayıl, Füzuli, Xocavənd və Ağdam rayonlarına aid olan) bozqırışmış torpaq sahələrində amarant ot bitkisinin becərilməsi məqsəduyğundur;

6. Böyük Qafqaza aid cır alma, armud, ağcaqayın, çəyirdəkli meyvə bitkilərinin, çaytikanı və ardıc növlərinin Qarabağın güney yamac və dərələrində əkilməsi məqsəduyğundur;

7. Sarağan ağacları karbonatlı torpaqlarda yol kənarlarına əkilə bilər – Zəngilan, Kəlbəcər, Cəbrayıl, Füzuli, Ağdam, Tərtər, Xocavənd, Qubadlı (d.s. 200-800 m hündürlüklərdə).

8. Cökə cinsinə aid növlərin Şuşa, Xocalı, Qubadlı, Xocavənd rayonları ərazisində karbonatlı torpaqlarda əkilməsi (d.s. 500 m-dən 1300 m-ə qədər olan hündürlüklərdə).

Qeyd olunan fəaliyyətlər üzrə tədqiqat işləri AMEA Şəki REM-in 2021-2024-cü illər üçün elmi-tədqiqat proqramına daxil edilmişdir.